

Peter Dencik

Löntagarfonder och arbetarklassen

Under de senaste månaderna har debatten om löntagarfonder aktualiserats i Sverige i och med att Rudolf Meidner offentliggjorde sin rapport om löntagarfonder.¹ Medan denna debatt således ännu så länge är tämligen ny och outvecklad i Sverige har den pågått en längre tid i framför allt Väst-tyskland — där den delvis är avslutad² — och Danmark³ — där den p.g.a. det parlamentariska läget intill vidare har lagts på is.

I denna artikel avser jag diskutera några av de centrala bakgrundsfaktorerna till att löntagarfonder har aktualiserats i Sverige samt till att denna idé fått ett delvis blandat mottagande såväl inom den socialdemokratiska delen av arbetarrörelsen som inom borgerligheten.

Inom socialdemokratin har skiljelinjen framför allt gått mellan å ena sidan regeringen (parti-styrelsen) och å andra sidan övriga delar av ”rörelsen”. Medan LO — bl.a. genom sin ordförande Gunnar Nilsson —, den socialdemokratiska partikongressen och den socialdemokratiska pressen nästan varit entydigt positiva till inrättandet av någon form av löntagarfonder, har regeringen — och då i synnerhet Olof Palme — vid ett flertal tillfällen uttryckt en tämligen långtgående skepticism till införandet av löntagarfonder inom i alla fall de närmaste åren. Denna skeptiska inställning till löntagarfonder kom tydligt fram i Olof Palmes svar i riksdagen på en interpellation från Gösta Bohman den 30 januari 1976. Palme försäkrade bl.a. att förslag om inrättandet av löntagarfonder tidigast kan läggas på riksdagens bord 1979 då ”Den här frågan måste diskuteras lugnt och sakligt, det kommer att ta lång tid — kanske tre, fyra, fem år — ...

Mot detta skall ställas den extremt korta remisstiden inom LO och det välorganiserade och i det närmaste manipulerande sätt remissbehandlingen genomfördes på inom fackföreningsrörelsen.

Inom borgerligheten har man kunnat iakttaga dels en motsättning mellan å ena sidan företrädarna för de större och expansiva kapitalgrupperna och de mindre kapitalgrupperna å den andra. Medan de förstnämnda i princip kunnat acceptera själva iden om löntagarfonder, men varit kritiska mot framför allt den kollektiva fondbildningen i Rudolf Meidners förslag och istället förordat individuella vinstandelar, har de mindre kapitalgrupperna argumenterat mot löntagarfonder utifrån mera principiella grunder.

Denna motsättning har även visat sig i riksdagen där folkpartiet i och för sig anslutit sig till tanken om löntagarfonder men med den reservationen att de vill ha individuella vinstandelar, medan moderaterna helt tillbakavisar tanken på löntagarfonder.

För att förstå varför förslaget om löntagarfonder överhuvudtaget aktualiseras, varför det framför allt aktualiseras av socialdemokratin samt varför det resulterat i den ovan diskuterade reaktionen är det nödvändigt att urskilja tre olika och varandra kompletterande förklaringsgrunder.

(1) För det första har förslaget en ekonomisk förankring i de växande finansieringssvårigheterna för den enskilde kapitalisten av de allt större och kostsammare investeringarna.

(2) För det andra har förslaget en förankring i LO:s behov att legitimera den solidariska löne-

¹ Rudolf Meidner: *Löntagarfonder*, Tidens förlag, Nacka 1975

² Cf. Karl H Pitz (Hrsg.): *Das Nein zur Vermögenspolitik, growohlt*, Hamburg 1974

³ För en genomgång av det danska förslaget cf. *Økonomisk Demokrati — Hvorfor — Hvorledes*, Forlaget Soc. A/S u.d.

politiken och den därmed sammanhängande lönetillbakahållningen.⁴

(3) För det tredje har förslaget om löntagarfonder en *ideologisk* förankring i reformismens syn dels på värdeproduktionen, dels på förhållandet mellan ekonomi och politik.

Jag skall dessutom diskutera vilka effekter införandet av löntagarfonder kan tänkas få på arbetarklassens såväl ekonomiska som politiska och ideologiska situation. Avslutningsvis försöker jag skissera ett alternativ till löntagarfonder.

Bakgrund

Ekonomisk

Under kapitalismen, och kanske i synnerhet under efterkrigstiden, har den teknologiska utvecklingen visat sig vara ett av de främsta medlen i konkurrensen mellan de enskilda kapitalisterna.⁵ Denna konkurrens har resulterat i för det första att de investeringar som gör; i maskiner och anläggningar utgör en allt större andel av de totala produktionskostnaderna — *det fasta kapitalets relativa andel växer*.

För det andra har den teknologiska utvecklingens växande roll i den kapitalistiska konkurrensen medfört att de enskilda kapitalisterna måste satsa allt större resurser såväl absolut som relativt på utvecklingsarbete, forskning och dylikt. *Framtagningskostnaderna* för nya produkter har ökat kraftigt.

För det tredje har den ”aktualitet” en ny produkt eller produktionsteknik har på marknaden blivit allt kortare i och med den accelererande teknologiska utvecklingen under senkapitalismen. Produkter och produktionstekniker blir allt fortare föråldrade dvs. får en allt kortare *ekonomisk livstid*.

Dessa tre faktorer, som alla är ett resultat av den kapitalistiska konkurrensen och därmed sammanhängande teknologiska utveckling, leder dels till en monopolisering dels till att behovet av riskvilligt finansiellt kapital blivit allt större. Eller uttryckt på ett annat sätt; de enskilda kapitalisterna får allt svårare att finansiera de investeringar som är nödvändiga för att kapitalackumuleringen och därmed mervärdeproduktionen, inte skall avbrytas med alla dess konsekvenser för såväl den enskilde kapitalisten som för det kapitalistiska systemet som sådant.⁶ Löntagarfonderna kommer här att kunna tillhandahålla det privata näringslivet och då i synnerhet de större och expansiva företagen riskvilligt finansiellt kapital. Detta syfte med löntagarfonder har t.ex. klart angivits av en av de ledande socialdemokratiska ekonomerna:

”Ett motiv är att skapa ökat utrymme för industriinvesteringar (vid full sysselsättning) och att samtidigt ge företagen incitament till en snabbare kapitalbildning.”⁷

Även om Rudolf Meidner i sin rapport inte lika explicit anger detta som ett av syftena med löntagarfonder, finns det dock antytt i rapporten, så som t.ex.

⁴ För en diskussion av den solidariska lönepolitikens karaktär cf. Peter Dencik: *Solidarisk lönepolitik som inkomstpolitik*, i Peter Dencik och Bengt Åke Lundvall (red): *Arbete, Kapital och Stat*, Rabén och Sjögren, Stockholm 1974

⁵ För en närmare diskussion om den teknologiska utvecklingens betydelse under senkapitalismen jfr. Ernest Mandel: *Senkapitalismen*, Coeckelberghs 1974

⁶ Det kan i detta sammanhang påpekas att dessa svårigheter sannolikt, *ceteris paribus*, skulle öka om LO frångick sin traditionella lönetillbakahållning i avtalsförhandlingarna för att på så sätt tillmötesgå medlemmarnas krav om att öka lönen på profitens bekostnad.

⁷ Villy Bergström: *Kapitalbildning och industriell demokrati*, Tidens förlag, Uppsala 1973, sid 62

”Vårt förslag till löntagarfonder innebär ett försök att lösa upp konflikten mellan behovet av vinster och kapitalbildning i det enskilda företaget och den ökning i förmögenhet och makt som därmed följer för ett fåtal så länge endast ett fåtal är ägare till kapital.”⁸

På ett annat ställe konstaterar Meidner:

”Löntagarfonder med den ovan skisserade konstruktionen bör vid närmare prövning inte te sig helt oacceptabel för arbetsgivarsidan. Till skillnad från system som har diskuterats i andra länder, medför vårt förslag inte att det individuella företaget får sin likviditet och sin kostnadssituation försämrade och soliditeten kommer att förbättras.”⁹

Det är således mot bakgrund av det ökade behovet av riskvilligt finansiellt kapital som man skall se den relativt positiva hållning till uppbyggandet av någon form för s.k. löntagarkapital hos framför allt de dominerande kapitalgrupperingarna.¹⁰ Löntagarfondernas inriktning på de större och expansiva företagen (de 100 största enligt Meidner) förklarar också den negativa hållningen hos småföretagen och dess företrädare. Att man sedan från t.ex. SAF, Industriförbundet och liknande organisationer är negativa till den konkreta utformning Meidner har gett dessa löntagarfonder och istället t.ex. vill ha individuella löntagarandelar, hindrar inte att man är positiv till grundtanken att bygga upp någon form för ”tvångssparande”.

Politisk och ideologisk bakgrund

Det politiska syftet med löntagarfonderna är helt explicit angivna i Meidners rapport: ”Utjämning av olikheterna i förmögenhetsstrukturen och demokratisering av näringslivet genom ökat löntagarinflytande är sålunda de huvudsakliga målen för löntagarfonder.”¹¹

Och senare i rapporten:

”Ursprunget till tanken på löntagarfonder ligger i den starka koncentrationen av ägande och makt.”¹²

I debatten i dagspressen om löntagarfonder har denna tanke om att motverka anhopning av makt och förmögenhet kanske klarast uttryckts av Jan Odhnoff:

”De socialistiska strävandena att utjämna privata makt- och förmögenhetsanhopningar leds också av övertygelsen att det är en nödvändighet för att klara de konflikter som med säkerhet uppkommer i ett samhälle med stora ekonomiska klyftor och möjligheter att påverka omvärlden.”¹³

Motivet bakom löntagarfonderna är således dubbelt. Dels ett ideologiskt — man vänder sig mot den skeva makt- och förmögenhetsutvecklingen, dels legitimerande — detta ingrepp mot den skeva makt- och förmögenhetsutvecklingen får inte hota själva det kapitalistiska produktions-sättet, samtidigt som det skall förhindra att sådana sociala konflikter som kan komma att hota själva det kapitalistiska produktions-sättet uppstår. Jag skall i nästa avsnitt närmare diskutera löntagarfondernas legitimerande funktion för att här koncentrera mig på dess ideologiska förankring.

För att förstå denna förankring måste vi — om än helt kort och summariskt — uppehålla oss vid

⁸ Rudolf Meidner: op. cit. sid 25

⁹ Ibid, sid 97

¹⁰ Detta har bl.a. framgått i dagspressen. På en artikel i *DN* 27/11 1975 om företagens syn på Meidners förslag har man satt rubriken; ”Löntagarfonder kan accepteras”.

I referaten från Arosmässan skriver *DN* den 9/11 1975: ”Hur skall vi klara industrins kapitalförsörjning? Att öka vinsterna är en metod, men skall då hela den förmögenhetsökningen tillfalla de gamla ägarna? Industriminister Rune Johansson ställde de frågorna vid lördagens Arosmässa i Västerås och ville se löntagarfonderna som en lösning.”

¹¹ Rudolf Meidner: op. cit. sid 20

¹² Ibid, sid 92

¹³ Jan Odhnoff: ”Se upp med den kapitalistiska förförelsepolitiken”, *Arbetet* den 4/9 1975

den socialdemokratiska (reformistiska) teorin om förhållandet mellan arbete och kapital.

Socialdemokratin förnekar att det råder ett antagonistiskt förhållande mellan arbete och kapital. Istället ser de förhållandet som ett kvantitativt fördelningsproblem. Visserligen erkänner såväl Rudolf Meidner som andra socialdemokratiska debattörer¹⁴ att den rådande inkomstfördelningen är oacceptabelt ojämn, men de ifrågasätter aldrig att det nyproducerade värdet skall fördelas i form av lön och profit. Denna ståndpunkt beror ytterst på en felaktig förståelse av värdeteorin, dvs. av vad profit är.¹⁵ Det är därför naturligt att frågan om själva det kapitalistiska produktionssättets existens med dess exploatering av arbetarklassen inte är en aktuell eller relevant frågeställning för socialdemokratin. Klasskampen har transformerats innehållsmässigt till en fråga om inkomstfördelning. Löntagarfonder vars syfte bl.a. är att vara ett effektivt medel i denna omfördelningspolitik framstår därför för socialdemokratin som en framskjutning av positionerna i klasskampen.

En sådan syn på relationen mellan arbete och kapital — på frågan om profitens källa — framkommer tydligt i rapporten om löntagarfonder. Det är där inte fråga om att ”expropriera expropriatörerna” eftersom det ju inte förekommer någon expropriering av resultatet av arbetarklassens arbete, utan endast en orättvis och ojämn fördelning av produktionsresultatet. Att kapitalet är berättigat till sin del, dvs. själva existensen av profitproduktion, ifrågasätts överhuvudtaget inte. LO-ordföranden Gunnar Nilsson skriver t.ex. i sitt förord till rapporten: ”Men arbetet måste också få ut *sin del* (min kurs. P. D.) av kapitaltillväxten.”¹⁶

Men den socialdemokratiska felsynen på förhållandet mellan arbete och kapital och den därmed sammanhängande synen på vad som konstituerar makt innebär inte enbart en reduktion av förhållandet mellan arbete och kapital till en kvantitativ fråga, utan även till en felaktig förställning om möjligheterna att planera den socio-ekonomiska utvecklingen under kapitalismen.¹⁷ Utifrån en socialdemokratisk uppfattning om det kapitalistiska produktionssättets funktionssätt blir det därför naturligt att låta staten eller en kollektivt ägd central löntagarfond fungera som en motvikt till det *privata* kapitalet, utan att själva existensen av kapital som social kategori ifrågasätts. En sådan central fond kan därför visserligen bli ett reellt hot mot det *privata* kapitalets *oinskränkta* makt, men utan att den därför hotar själva kapitalets makt över arbetet.

Legitimering

Under de senaste årens debatt kring den solidariska lönepolitiken har man från LO:s sida tvingats erkänna att denna form för lönepolitik leder till att lönarbetarna tar ut mindre än det s.k. utrymmet, dvs. mindre än produktivitetstegringen. Jag skall inte i detta sammanhang närmare diskutera vilka mekanismer i den solidariska lönepolitiken som leder till att det uppstår s.k. övervinster — dvs. vinster som kapitalisten kan tillägna sig p.g.a. att arbetarnas reala lönestegring är lägre än produktivitetstegringen.¹⁸

Denna utveckling har helt naturligt medfört att skepticismen mot den av LO-ledningen förda lönepolitiken vuxit sig allt starkare bland LO-medlemmarna. LO har fått allt svårare att inför sina

¹⁴ Cf. debatten i *Arbetet* under september månad 1975

¹⁵ I Karl Marx: *Kapitalet* band III kap. 48 diskuterar Marx hur lön och profit på ytan kan framstå som likvärdiga inkomst kategorier.

¹⁶ Rudolf Meidner: Op. cit. sid 7

¹⁷ Denna ”vilda voluntarism” diskuteras i Lars Dencik och Peter Dencik: Statlig planering och samhällsutveckling under senkapitalismen, i *Planeringens gränser*, Forum, Lund 1976

¹⁸ Hur dessa s.k. övervinster uppstår diskuteras i Peter Dencik: Solidarisk lönepolitik eller solida risk lönekamp, i nr. 12

medlemmar legitimera en lönepolitik vars resultat är dels att kapitalisterna kan tillskansa sig allt större profiter, dels — och som en konsekvens av detta — att det sker en accelererande strukturutveckling med alla dess konsekvenser för lönarbetarna.

LO-medlemmarnas minskade tillit till sin egen lednings förmåga (och vilja) att föra en mer offensiv lönepolitik har under de senaste åren kommit till uttryck i ett ständigt växande antal olagliga strejker, såväl räknat i antal som i berörda arbetare.¹⁹ I en sådan situation tvingas LO-ledningen välja mellan två ting. Antingen ge efter för det växande missnöjet bland medlemmarna med den solidariska lönepolitikens konsekvenser, och därmed överge denna form för lönepolitik, eller införa någon form för kompensatorisk åtgärd som kan legitimera bibehållandet av den solidariska lönepolitiken. En sådan kompensatorisk åtgärd är införandet av löntagarfonder.

Rudolf Meidner uttrycker det så här:

”Men samtidigt skall fonderna tillgodose kraven på delaktighet i de vinster som uppstår som en följd av den *solidariska lönepolitiken*, dvs. genom höglönegruppernas återhållsamhet /.../ Den solidariska lönepolitiken kan givetvis inte göras ansvarig för den förmögenhets- och maktkoncentration, som är ett genomgående drag i alla kapitalistiska samhällen. Men detta drag förstärks av en lönepolitik, som söker bortse från företagets bärkraft och därigenom på samma gång pressar de svaga och gynnar de framgångsrika företagen.”

Och lite längre fram:

”Löntagarfondernas konstruktion bör å andra sidan vara sådan att den solidariska lönepolitiken inte bidrar att ytterligare öka förmögenhetstillväxten hos ägarna till de mycket lönsamma företagen.”²⁰

Men löntagarfonderna skall inte bara legitimera en fortsatt återhållsamhet i lönepolitiken, de skall även på ett mer allmänt plan legitimera en socialdemokratisk politik. Ty i en situation där de traditionella borgerliga partierna allt mer börjar anta en social-liberal ideologi, kan socialdemokratin inte längre använda socialpolitiska reformer som argument gentemot lönarbetarna. I dagens debatt i Sverige *framstår* tvärtom ibland de social-liberala partierna ofta som mer socialpolitiskt inriktade än socialdemokraterna, även om detta bara är ett utslag för en ”överbudspolitik”. I en sådan situation måste socialdemokratin, som traditionellt har sin elektoral bas bland lönarbetarna finna en reform som dels ryms innanför det kapitalistiska produktionssättets ramar, dels framställer socialdemokraterna som Arbetarpartiet, dvs. ett parti som inför den enskilde arbetaren framstår som ett parti som tillvaratar hans specifika intressen. En sådan reform är löntagarfonder, då den utan att hota själva det kapitalistiska produktionssättet ifrågasätter det privata kapitalets maktposition.

Men varför är då den socialdemokratiska regeringen mera tveksam än den socialdemokratiska rörelsen inför löntagarfonder? Jag tror att vi kan finna förklaringen i framförallt parlamentarisktaktiska överväganden hos regeringen. Ty även om man kan påvisa att ideologin bakom löntagarfonder är en i grunden reformistisk ideologi och att införandet av löntagarfonder har en legitimerande funktion, kan man inte bortse från att det tar en viss tid att ”förbereda” löntagarna på sådana reformer. Detta beror i huvudsak på att den svenska arbetarklassen inte spontant upplever ägandefrågan som en viktig fråga eller kanske t.o.m. upplever det privata ägandet som något i det närmaste naturrättsligt och därmed oantastligt. En sådan hållning inom arbetarklassen beror naturligtvis till stor del på att Sverige är ett klassamhälle där den härskande klassens ideologi är den förhärskande ideologin. Denna socialisation av löntagarna har förstärkts av den socialdemokratiska regeringspolitiken som framför allt kännetecknats av klassamarbetstanken och en

¹⁹ Cf. Rolf Granstrand och Bodil Henriksson: Arbetsdomstolen och de olagliga strejkerna 1969-1973, i *Arkiv* nr. 6

²⁰ Rudolf Meidner: op. cit. sid 20

medveten negligering av ägandefrågan. Det skulle därför vara valtaktiskt oklokt för socialdemokraterna att gå ut med ägandefrågan som en huvudfråga i ett val innan man ”förberett” opinionen. Därför måste frågan först ”diskuteras lugnt och sakligt” i några år. Därför föredrar den socialdemokratiska ledningen att vänta åtminstone fram till 1979 innan frågan aktualiseras som en riksdagsfråga — en tidsplan som enligt Palme LO-ordföranden är helt införstådd med.²¹

Motsättningen mellan å ena sidan regeringen och den socialdemokratiska ledningen och å andra sidan LO och den socialdemokratiska ”rörelsen” gäller således inte om man skall införa löntagarfonder utan snarare när det är taktiskt klokast att framlägga ett lagförslag.

Effekter

Ovan har jag tecknat den bakgrund mot vilken man kan se framväxten av förslaget om löntagarfonder. Jag försökte inledningsvis peka på att själva iden om löntagarfonder har sitt ursprung i en felaktig syn på förhållandet mellan arbete och kapital samt behovet att legitimera dels den solidariska lönepolitiken dels den socialdemokratiska regeringens ekonomiska politik. Men även om man kan påvisa fondernas ideologiska ursprung och politiska motiv samt att de — eller någon annan form för ”tvångssparande” — dessutom sannolikt är nödvändiga för en fortsatt kapitalackumulation, är detta inte ett tillräckligt grundlag för att tillbakavisa tanken om löntagarfonder. Vi måste även analysera dess effekter på för arbetarklassen centrala förhållanden. Då emellertid förslaget så som det presenteras i rapporten är mycket allmänt hållet kan det bli svårt att exakt påvisa vilka konkreta effekter dess införande kan komma att få. Jag skall därför enbart i tentativ form diskutera några mer principiella effekter av löntagarfonder av den typ Meidner har föreslagit.

Ideologiska effekter

Den principiella tanken bakom löntagarfonder är att lönarbetarna skall vinna medinflytande i företagen, genom att de blir kapitalägare, dvs. lönarbetarna skall få inflytande i sin egenskap av kapitalägare och inte i sin egenskap av arbetare. Inflytande blir något som lönarbetarna liksom vem som helst annan — endast kan köpa sig till. Det ideologiskt allvarliga i Meidners rapport, och i den konstruktion som de flesta förslagen till löntagarfonder har, är att man inte ifrågasätter denna koppling mellan ägande och inflytande. Genom att acceptera att inflytandet inte kan erhållas på annat sätt än genom ägande av kapital befäster förslaget snarare kapitalets herradöme över arbetslivet, än skjuter fram arbetets position gentemot kapitalet. Förslaget kan därför inte betraktas som en demokratisering av arbetslivet, men möjligen som en demokratisering bland kapitalägare.

Det kan i detta sammanhang vara värt att notera att LO:s landssekreteriat på kongressen 1971 som ett svar på en rad motioner menade att arbetarinflytande i företagen huvudsakligen bör grundas på lönarbetarnas arbetsinsats.²² I förordet till rapporten påpekar också Gunnar Nilsson att ”arbetarrörelsen hävdar att arbete i sig skall ge bestämmande i företagen”. Men mer än till ett påpekande i ett förord blir det inte.

Hade det inte varit rimligare om man hade givit Rudolf Meidner och hans medhjälpare i uppdrag att utreda hur lönarbetarna skulle kunna få inflytande över produktionen och dess organisering utifrån sin egenskap av just lönarbetare, än att ge Meidner i uppdrag att utreda hur löntagarna kollektivt skall kunna ställa riskvilligt kapital till företagens förfogande och därigenom få ett

²¹ DN 30.1.1976

²² Ibid, sid 17

inflytande?

I ett accepterade av löntagarfonder ligger emellertid inte bara ett accepterade av den kapitalistiska ideologin att enbart ägande av kapital berättigar till medbestämmande. Genom en sådan accept kommer man att ytterligare befästa denna ideologi hos löntagarna. Därmed kommer inrättandet av löntagarfonder att försvåra mobiliseringen av lönarbetarna för genomförandet av verklig demokratisering av arbetslivet, dvs. en framskjutning av arbetet på kapitalets bekostnad.

Effekter på fackföreningen

Men löntagarfonder kommer inte enbart att befästa en kapitalistisk ideologi hos lönarbetarna, med allt vad det betyder för såväl den mer kortsiktiga ekonomiska kampen som för möjligheten att framgångsrikt föra en politisk kamp. Löntagarfonderna kommer även på ett avgörande sätt att förändra fackföreningens karaktär. LO blir inte längre enbart en organisation som skall tillvarata sina medlemmars specifika intressen som lönarbetare — den blir även en arbetsköparorganisation som skall tillvarata fondens specifika intresse som ”kollektivkapitalist”. Visserligen är detta en speciell form för arbetsköpare, men oavsett denna speciella form så kommer LO i sin egenskap av företrädare för löntagarfonden — för ”kollektivkapitalisten” — att få ett direkt och omedelbart intresse i att företagen där de har kapitalintressen är profitabla. Därmed kommer denna ”kollektivkapitalist” att bli underkastad samma ekonomiska rörelselagar som alla andra kapitalister. På så sätt kommer LO som organisation att ytterligare integreras i försvaret av den rådande samhällsordningen.

Fackföreningen kommer dessutom att uppträda på ”båda sidor om förhandlingsbordet” och därmed finns det en risk att LO:s redan nu starkt defensiva lönepolitik blir ytterligare lönedämpande. Speciellt tydlig kommer denna dubbelroll hos fackföreningen att bli i de fall där löntagarfonden blir en av de dominerande kapitalägargrupperna.

Effekten av denna framväxande dubbelroll hos LO kommer sannolikt — bortsett från dess ideologiska och politiska konsekvenser — att bli en minskande löneandel. Visserligen kommer en del av den ökande profitandelen att tillfalla löntagarfonderna, men samtidigt erhåller ju också de privata kapitalägarna en allt större profit på det kapital de har investerat.

Effekten för låglönegrupperna

I sin rapport hävdar Rudolf Meidner på ett flertal ställen att löntagarfonderna skall ses som ett komplement till den solidariska lönepolitiken genom att dessa fonder kommer att minska de s.k. övervinsterna som uppstår p.g.a. att LO genom sin lönepolitik inte tagit ut hela produktivitetstegringen i löneökning.²³ Löntagarfonderna är konstruerade så att en viss procentuell andel av vinsten ”efter sådana avskrivningar som svarar mot den faktiska förslitningen på byggnader och maskiner”²⁴ avsätts till en fond genom riktade obligatoriska löntagaremissioner. Denna teknik för fonduppbyggande innebär att den beskattningsbara vinsten minskar med en motsvarande summa. Då företagsbeskattningen är dryga 50 % innebär detta att över halvdelen av löntagarfonderna finansieras genom att företagen betalar mindre i skatt. Eller uttryckt lite annorlunda; enbart knappt hälften av löntagarfonderna finansieras av den s.k. övervinsten medan drygt hälften finansieras skattevägen!

Om vi nu antar att uppbyggandet av löntagarfonder inte skall påverka den statliga och kommunala servicen innebär detta att inkomstskatten måste höjas i motsvarande grad. Då

²³ Ibid, sid 20 och 74

²⁴ Ibid sid 73

lönarbetarna betalar den långt största delen av inkomstskatten innebär detta att lönarbetarna själva får betala ca halvdelen av löntagarfonderna genom ökade skatter. Då vi utgick ifrån att den statliga och kommunala servicen skall vara oförändrad, dvs. vad lönarbetarna får för ”sina skattepengar” i form av transfereringar och kollektiva varor och tjänster skall vara oförändrat, innebär den av Meidner föreslagna finansieringsmetoden att ca hälften av fondmedlen betalas av lönarbetarna i form av sänkt nettolön och därmed sänkt levnadsstandard.

Då en stor del av företagsbeskattningen utgörs av kommunalskatt och denna ”väger tyngst” för de nedre inkomstgrupperna, kommer den skatteökning som blir konsekvensen av inrättandet av löntagarfonder enligt den modell som Meidner föreslagit att drabba de lägst avlönade hårdast. Löntagarfonderna kommer således att verka i precis motsatt riktning mot tanken bakom den solidariska lönepolitiken — till vilken löntagarfonderna skulle vara ett komplement!

Alternativet

Jag har ovan i min genomgång av Rudolf Meidners rapport om löntagarfonder pekat på såväl förslagets politiska, ideologiska och ekonomiska bakgrund som dess effekter. Jag har argumenterat för att dessa effekter är av en sådan karaktär att man utifrån en socialistisk utgångspunkt måste förhålla sig mycket negativ till förslaget. En sådan hållning vore naturligtvis ytterst problematisk om alternativet enbart vore att det privata kapitalet fortsatt skulle få en oinskränkt makt över arbetslivet. Men nu är detta inte fallet. Det är möjligt att konstruera ett alternativ till löntagarfonder — ett alternativ som skjuter fram arbetets positioner på kapitalets bekostnad — på såväl det politiska, ideologiska som ekonomiska området.

Ett sådant alternativ måste som sin utgångspunkt ha att arbetarnas inflytande skall utgå från deras roll som arbetare och inte som eventuella kapitalägare. Endast Utifrån en sådan utgångspunkt kan en reform göra anspråk på att vara ett led i demokratiseringen av arbetslivet och därmed förskjuta maktförhållandena i företagen till lönarbetarnas fördel. Lönarbetarna skall inte först sälja sin arbetskraft och sedan tvingas köpa sig medbestämmande för att få inflytande på hur denna arbetskraft skall användas! Jag skall här i punktform skissera huvudtankarna i ett sådant alternativ.

Den solidariska lönepolitiken ersätts med den solidariska lönekampen.²⁵ Denna tar sin utgångspunkt ”i att lönen på kort sikt bestäms av klasskampen och innebär i korthet att arbetarna i respektive företag dels tar ut så mycket i löneökning som styrkeförhållandet mellan arbete och kapital tillåter, dels att den solidariska lönepolitikens passiva solidaritet ersätts med en aktiv solidaritet, dvs. arbetarna skall direkt i form av sympatistrejker och liknande aktioner stödja varandra i kampen för bättre löner och arbetsförhållanden. Resultatet av en sådan form för lönekamp blir att profiterna — och då i synnerhet i de högproduktiva företagen kommer att minska. Därmed kommer behovet att absorbera s.k. övervinster via löntagarfonder att elimineras.

Men naturligtvis är denna modell för en facklig lönekamp inte helt oproblematiserad (bortsett från att den förutsätter en tämligen radikal förändring av det arbetsrättsliga lagkomplexet). En av effekterna blir sannolikt att lönespridningen bland lönarbetarna kommer att öka. Vad konsekvenserna av en sådan utveckling blir på såväl kort som lång sikt är svårt att omedelbart överskåda. Jag skall bara här konstatera, att om valet står mellan en minskad lönespridning bland lönarbetarna och en minskande löneandel å ena sidan samt en ökad spridning med en ökande löneandel å andra sidan förefaller det rimligt att utifrån ett socialistiskt perspektiv välja den sistnämnda utvecklingen.

²⁵ För en diskussion om den solidariska lönekampens princip cf. Peter Dencik: *Solidarisk lönepolitik eller solidarisk lönekamp*.

Genom att kombinera den solidariska lönekampen med en progressiv företagsbeskattning kommer dessutom även profiten i de företag där arbetarna av någon anledning står relativt sett svaga i klasskampen, att kunna minskas avsevärt.

En sådan sammanpressning av profiten från två håll, dels via en offensiv lönekamp dels via en progressiv företagsbeskattning, medför att självfinansieringsgraden och därmed de enskilda kapitalisternas investeringsvilja kommer att minska. Därmed kan på sikt hela ackumulationsprocessen komma att hotas, med alla dess konsekvenser. Konsekvenser som på kort sikt främst drabbar arbetarklassen.

För att undgå en sådan utveckling och samtidigt få en möjlighet att påverka produktionens inriktning måste staten dels via en medveten statlig kreditfinansiering dels via nationaliseringar och etablerandet av nya statliga företag²⁶ på ett mycket mer aktivt sätt gå in i själva produktionsprocessen. Parallellt med en sådan statlig intervention måste det ske en reell demokratisering av arbetslivet, dvs. lönarbetarna måste tillerkännas rättigheter som tar sin utgångspunkt just i att lönarbetarna är säljare av arbetskraft. Sådana rättigheter²⁷ kan lönarbetarna endast avtvinga stat och kapital via en mobilisering kring konkreta krav. Exempel på sådana demokratiska rättigheter är obegränsad förhandlingsrätt; strejkrätt (som i dag i och med kollektivavtalslagen och arbetsdomstolen enbart är illusorisk); vetorätt när det gäller omplaceringar inom företagen, införandet av ny teknik och liknande frågor; tolkningsföreträde i avtalstvister. Andra viktiga demokratiska rättigheter inom arbetslivet är fackföreningsmöte på betald arbetstid; rätt till politisk agitation och propagandaverksamhet på arbetsplatserna.

Denna typ av demokratiska reformer, som arbetarna endast kan tilltvinga sig genom kamp mot såväl kapitalägare, statsmakten som de ledande skikten inom fackföreningsrörelsen, förskjuter maktförhållandena i företagen till lönarbetarnas fördel. I kombination med en solidarisk lönekamp, progressiv företagsbeskattning och nationaliseringar respektive etablerande av statliga företag utgör denna typ av reformer ett socialistiskt alternativ till de av Rudolf Meidner föreslagna löntagarfonderna; ett alternativ ”som det går bra att försvara och som arbetsköparna har svårt att neutralisera”.²⁷

I vad mån en sådan utveckling är möjlig i dagens Sverige är inte i första hand ett teoretiskt-analytiskt problem, utan en fråga om styrkeförhållandet mellan klasserna. □

²⁶ För en introduktion till problemen kring statliga företag cf. Peter Dencik: ”Planering, statliga företag och demokrati”, i *Sociologisk forskning* Nr 1 1976

²⁷ C .H. Hermansson: ”Solidaritets, revolution, reformer”, i *Socialistisk debatt* Nr 13 sid 9